

HET ORGEL IN DE DOOPSGEZINDE
KERK TE KROMMENIE

HET ORGEL IN DE DOOPSGEZINDE KERK TE KROMMENIE

Tekst: Thea Groot-Walig en Klaas Bolt

In 1827 een kabinetorgel van Strumphler ten geschenke ontvangen

Tot 1827 was er in onze kerk geen orgel. Het zingen gebeurde onder leiding van de voorzanger, die uit de gemeente gekozen werd en die een 'borg' had voor het geval hij door ziekte verhinderd zou zijn ter kerke te komen.

1 januari 1747

'Jacob Smit aangenomen dat hij het lezen en voorzingen zal waarnemen voor f 10,-'.

27 augustus 1747

'Jacob Kool en Jan Pieter Lakeman tot borgen benoemd'.

Zijn Tijdgenoten hadden op Corn. Ette nogal aanmerkingen, want in 1742 wordt Corn. Ette afgezet om zijn 'traegheid en kwade praetsjes'.

4 september 1827

'De kerkeraad deszelfs gewoone huishoudelijke vergadering houdende, meldde zich de broeder en oud-diaken W. Foor aan, de welke wert binnen gelaten. Niet één der leden van de kerkeraad kunnende gissen, wat oorzaak van dien komst kon zijn, maakte hij der vergadering bekend, dat hij enen brief had ontvangen van den Heer Jan Boon uit De Rijp, waarin zijn Ed. te kennen gegeven had, dat hij genoemde Heer W. Foor gaarne wenschte te spreken en hem daarom uitnodigde om hem in De Rijp te komen zien. De broeder Foor daaraan gaarne voldoende, vernam hij van den Here Boon dat deze het kabinet-orgel van zijne overleden vrouw Trijntje Lakeman als eene gedachtenis wilde schenken aan onze Gemeente wanneer hij onze gemeente daarmede eene dienst kan doen, daar zijne overledene hierover zich wel eens had uitgelaten. (vader van Trijntje Lakeman Jacob Jacobsz. Lakeman, jarenlang diaken van de Doopsgezinde Gemeente Krommenie). De kerkeraad over dit aanbod zeer te vrede, begreep dit belangrijk geschenk in dank te moeten accepteren, waarom den broeder Foor werd opgedragen, voor de transporterij van gemeld orgel te zorgen, hetwelk door dezen zeer bereidwillig werd aangenomen. De broeder Foor allesdaarvoor in orde gebracht hebbende, arriveerde de Heer Tevis, orgelmaker te Amsterdam, met het orgel den 12den dezer maand. Niemand dan de kerkeraad van het geschenk iets wetende, werd het orgel dadelijk opgesteld, opdat het nog den 15den zou bespeeld kunnen worden. Des vrijdags echter, toen het gestemd moest worden kon het niet langer geheim blijven, nu ging ook spoedig van mond tot mond de tijding, dat er in onze kerk een orgel was geplaatst, hetwelk den volgende Zondag reeds bespeeld zou worden.

15 september 1827

'Deze dag was voor onze Gemeente belangrijk. Het orgel ons door den heer Boon geschonken werd nu bespeeld door den heer J. van Eden Jr., Diaken der Hervormde Gemeente alhier, welke zich op ons verzoek daarvoor

grootte bereidvaardigheid getoond had. De heer Jan van Eden deed daarmee eene groote dienst, daar wij door de kortheid des tijds onmogelijk eenen anderen hadden kunnen vinden. Wel zag gemelde heer in het eerst er tegen op, daar hij nooit een orgel bespeeld had, veel minder in het openbaar bij eene godsdienstoefening, doch des Zaterdagmiddags eenige proeven genomen hebbende, nam hij het bespelen van het orgel aan, daar er toch in de Hervormde gemeente geen dienst zou zijn en hij dus niet behoefde te collecteren en ook omdat het voor ons onaangenaam zou zijn, dat het orgel gereed zijnde niet bespeeld zou worden.

De toevloed der menigte was dien morgen groot. Wij hadden dit wel verwacht en vreesden dat het daardoor minder effect zou doen, hoewel wij ons wel overtuigd hielden, dat het voor onze eigen gemeente zwaar genoeg zou zijn. Vereerst overtrof het onzer aller verwachting daar de heer van Eden het zelve op eene zoo fiksche en uitmuntende wijze bespeelde zodat het ook voor de groote toen vergaderde gemeente aan het beste effect werd bevonden. Allen waren over den goeden uitslag van deze eerste proef uitmuntend voldaan, terwijl wij den heer van Eden onzen welmenenden dank bragten voor de door hem aan onze Gemeente bewezen dienst'.

30 september 1827

Op dezen dag had de plegtige inwijding van het aan onze gemeente geschonken orgel plaats bij welke gelegenheid onze Leeraar J. Walig eene leerrede uitsprak naar aanleiding van de CL Psalm. Eene groote menigte toehoorders van alle gezindten was bij deze gelegenheid tegenwoordig terwijl dien dag het orgel is bespeeld geworden door de liefhebbers Stolp van de Koog en Stolp van Amsterdam'.

In 1830 het kabinetorgel van een kerkorgelfront voorzien

Drie jaar later geeft de heer Boon zijn voornemen te kennen om het orgel van een 'kerkelijk front' te laten voorzien en het met een register te verzwaren. De kerkeraad ontvangt hiervoor alvast een voorschot van f 600,-.

In augustus van dat jaar is het nieuwe orgel voltooid en het wordt op 8 augustus voor het eerst bespeeld door 'de gewone organist Bruin van Wormerveer, geadviseerd door den organist der Doopsgezinde Gemeente te De Rijp, Langendijk'.
(Als aantekening zij hier vermeld, dat de beelden op het orgel f 30,- hebben gekost).

Dispositie-verzameling Broekhuizen, plm. 1850 :

Krommenie Doopsgezinde Kerk

Kabinetorgel P.J. Teves te Amsterdam
11 stemmen, een handclavier, een blaasbalg
ene trede daarbij gemaakt inplaats van een tweede klavier

Prestant	8	Octaaf	2
Prestant	16 D	Nachthoorn	Bas
Bourdon	16 D	Roerquint	3
Holpijp	8	Sexquialter	2 st
Octaaf	4	Tremulant	
Fluit	4	Ventiel	

artikel van J.W. Enschedé: "Nederlandsche Huisorgels"

"Tot kerkorgel vermaakt kabinetorgel in de Doopsgezinde Kerk te Krommenie met het adres van J. Strumphler te Amsterdam 1801. (Mededeeling van den orgelmaker A. Bik, Amsterdam en den organist C. van Ederen aldaar)".

(gegevens verstrekt door dr. A.J. Gierveld)

In 1924 een nieuw pneumatisch orgel achter het bestaand front geplaatst

In 1916 wordt geconstateerd dat het orgel 'af' is en dat reparatiekosten niet meer verantwoord zijn. Er is echter geen geld voor een nieuw, dus blijft het instrument zijn dienst doen. In 1919 wordt de heer Bik als orgelstemmer aangewezen.

In de kerkeradsvergadering van 23 september 1924 worden grote plannen gemaakt voor een bazar plus een grote verloting voor de bouw van een nieuw orgel. Het front van het oude kan blijven bestaan. De bazar (in het zaaltje van de N.V. De Vereenigde Blikfabrieken) slaagt uitstekend door de medewerking van veel leden en belangstellenden en ook door de inspanning van de predikant ds R.C. de Lange. Het geld is bijeen en de heer Bik krijgt de opdracht een orgel te bouwen. Het oude orgel zal verkocht worden.

De heer Bik heeft op de bouw van het nieuwe orgel geld toegelegd; hem wordt het oude -dat nog op de zolder staat- ten geschenke aangeboden om hem zijn verlies enigszins te vergoeden.

Het nieuwe orgel wordt op donderdag 1 februari 1926 aan de kerkeraad overgedragen en met een orgelconcert enige dagen later ingewijd. Ook na de restauratie van ons kerkgebouw is dezelfde heer Bik weer een paar weken op de orgelzolder geweest om het orgel een grondige herstel- en schoonmaakbeurt te geven.

In 1983 een Strumphler-orgel achter het Teves-front geplaatst

Onstreeks 1977 verkeerde het instrument in een dusdanige slechte staat dat er rekening mee moest worden gehouden dat er in de naaste toekomst grote bedragen zouden moeten worden uitgegeven om het orgel spelende te kunnen houden.

Vanwege de beperkte en twijfelachtige technische en artistieke kwaliteiten van het instrument werd het niet verantwoord gevonden om kostbare herstellingen te laten uitvoeren.

Daarom besloot de kerkeraad om uit te zien naar een mogelijkheid om het pneumatische orgel door een klein mechanisch orgel te laten vervangen. Er werd contact opgenomen met de Haarlemse Bavo-organist Klaas Bolt. Deze was juist op dat moment betrokken bij de vervanging van het orgel in de Ned. Herv. Kerk te Tweede Exloërmond (Drenthe). Dit instrument was, volgens een inscriptie op de pijp C van de Octaaf 4 vt. in het jaar 1780 vervaardigd door J.S. Strumphler.

Het was in 1918 door de Hervormde Gemeente van 2e Exloërmond aangekocht en in 1938 overgeplaatst in het nieuw gebouwde kerkgebouw. Daarbij werd het oude front verwijderd en vervangen door een "passende facade" van zinken frontpijpen.

In 1950 was het nog eens gerestaureerd door de firma Van Vulpen uit Utrecht, waarbij een ingrijpende herintonatie naar de inzichten uit die tijd werd doorgevoerd.

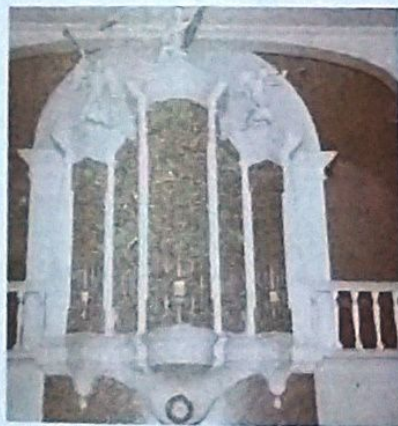
Het Strumphler orgel bleef echter te klein voor het kerkgebouw en wegens de slechte staat, waarin het tengevolge van een hete-lucht-verwarming verkeerde en ook vanwege de ongunstige opstelling wilde men dit instrument door een nieuw en groter twee-klaviers orgel van de firma Reil uit Heerde vervangen.

Zo was dus in Krommenie het Strumphler binnenwerk uit 1801 verdwenen, doch het goed bijpassende "kerkorgelfront" van Teves uit 1830 bewaard gebleven. In 2e Exloërmond was, juist andersom, het Strumphler front verdwenen, doch het binnenwerk van Strumphler uit 1780 nog aanwezig. Klaas Bolt slaagde er in de kerkeraad in Krommenie te overtuigen van de unieke kans om beide orgeldelen die elkaar precies aanvulden, tot een goed geheel samen te voegen.

Aldus werd het Strumphler-orgel uit 2e Exloërmond voor f 5.000,- van de firma Reil aangekocht. Deze firma bracht ook een offerte uit voor de restauratie en samenvoeging.

Er werd bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een subsidie-aanvraag ingediend. Op 7 november 1977 ontving de kerkeraad echter bericht dat Monumentenzorg zich weliswaar kon verenigen met het restauratieplan, doch dat wegens geringe geldmiddelen nog geen subsidietoezegging kon worden gedaan. In 1980 volgde een hernieuwde aanvraag waarop op 17 juli 1981 het bericht werd ontvangen dat het Rijk in de totale kosten ten bedrage van f 116.308,- een subsidie van 50% zou verlenen. De Provincie Noord-Holland en de Gemeente Zaanstad volgden met resp. 10% en 30%. Verder werden nog bijdragen ontvangen van Prins Bernhardfonds en de kerkelijke gemeente.

De feitelijke restauratie door de firma Reil vond plaats in 1983 en op 16 september van dat jaar vond de feestelijke ingebruikname plaats, waarbij het nieuw verworven historisch orgel voor het eerst officieel werd bespeeld door de adviseur Klaas Bolt. Medewerking werd verleend door Ingrid Hylkema, hobo.

Situatie 1924-1982

Situatie 1983

De restauratie van 1983

Tijdens de restauratie werd de samenvoeging van het aangekochte binnenwerk van Strumphler (1780) uit 2e Exloërmond met het nog in Krommenie aanwezige front van Teves (1830) tot stand gebracht. Het in 1924 achter dit front aangebrachte pneumatische orgel werd verwijderd.

Het aangekochte binnenwerk van Strumphler werd geheel gerestaureerd.

De volgende werkzaamheden werden uitgevoerd:

Windvoorziening

De bestaande - doch eerder ongeveer 25 c.m. ingekorte - oude schepbalg uit Exloërmond werd geheel gereviseerd en er werd een nieuwe windmachine met regulatie op aangesloten.

Windlade

De windlade was door uitdroging, tengevolge van een hete-lucht-verwarming in de kerk van Exloërmond, volkomen lek geraakt.

De lade werd gerestaureerd, waarbij aan de boven- en onderzijde een dunne plaat van gelaagd hout werd aangebracht om zodoende meer bescherming te bieden tegen eventuele ongunstige invloeden van een kerkverwarming.

Traktuur en klaviatuur

Het stekermechaniek werd weer goed functionerend gemaakt. Het later toegevoegde voetklavier werd door middel van een nieuw eigen trekmechanisme via pulpeten aan de ventielen gekoppeld.

Het toetsbeleg werd hersteld. De bakstukken ter weerszijden van het manuaal werden vernieuwd in een beter bijpassende vorm volgens model van het Strumphler-orgel in de voormalige Doopsgezinde Kerk van Graft-Noord-einde.

Kas en front

De kas uit Exloërmond was, met uitzondering van de registerpanelen, in 1950 nieuw gemaakt. Deze kas werd vervangen door een op het bestaande front goed aansluitende nieuwe eiken kas.

De oude(re) registerpanelen bleven gehandhaaft.

De zijwanden en de achterwand van de nieuwe kas werden in een bij de kleur van het front passende witte kleur geverfd.

Achterzijde van het orgel

Het binnenwerk

Pijpwerk

In het orgel van Strumphler uit Exloërmond was slechts één register niet meer origineel: De Cornet 3 sterk uit 1950 was al voor een evenmin originele Gamba in de plaats gekomen. Bij de jongste restauratie ontdekten men dat oorspronkelijk op deze plaats een Sexquialter 3-sterk had gestaan. Dit kon worden afgeleid uit de stokboringen en uit de gelukkige omstandigheid dat in de - omgewerkte - Mixtuur nog één pijpje van een Sexquialter (van naar verhouding iets wijdere mensuur) was gevonden met de aanduiding "e 2de rij".

Voor het overige was bijna al het pijpwerk nog origineel, zij het dat het in 1950 een tamelijk ingrijpende herintonatie naar de klankvoorstelling uit die dagen had moeten ondergaan, o.a. door vergroting van de pijpvoet openingen. Tevens waren open registers met bijmaking van de grootste pijpen, een halve toon verschoven, met name de Octaaf 4 vt. en de Octaaf 2 vt. Bij de restauratie werden deze verschuivingen weer ongedaan gemaakt. De Mixtuur werd overeenkomstig de originele inscripties opnieuw gerangschikt. Verscheidene pijpen moesten worden verlengd.

Beschadigingen werden hersteld en het geheel werd opnieuw geïntoneerd in het - veronderstelde - originele klankkarakter.

De frontpijpen uit 1830 van het orgel in Krommenie konden opnieuw dienst doen, ondanks het feit dat ze tamelijk dunwandig zijn en kennelijk op een lagere winddruk waren geïntoneerd dan het Strumphler-pijpwerk uit 1780. Er werd een compromis-winddruk gevonden op 64 m.m.

De Prestant 8 vt. is als volgt ingedeeld:

C - Dis	gebruikte gedekte eiken Naber-pijpen uit de opslag van de firma Reil, ter vervanging van zinken binnenpijpen van Bik.
E - bes ¹	Frontpijpen van Teves die door middel van verwijdering van expressions van toonhoogte 440 op 435 konden worden gebracht.
h ¹ f ²	Frontpijpen van Strumphler (Exloërmond)
fis ² - e ³	Binnenpijpen van Strumphler.

Dispositie

Praestant	8 vt.	E in het front
Bourdon disc.	16 vt.	
Holpijp	8 vt.	
Octaaf	4 vt.	
Gemshoorn	4 vt.	
Sup. Octaaf	2 vt.	
Sexquialter	2 2/3 - 1 3/5 - 1 3/5 vt.	(nieuw)
Mixtuur bas/disc.	C : 1 1/3 - 1 - 2/3	
	c : 2 - 1 1/3 - 1	
	c' : 2 2/3 - 2 - 1 1/3	
	c'' : 4 - 2 2/3 - 2	

Omvang manuaal C - e³, aangehangen pedaal C - c¹

Toonhoogte: a¹ - 435 Hz.

Stemming : Werckmeister, 18de eeuw.

De Krommeniese Vermaning

De Doopsgezinde gemeente van Krommenie is al heel oud. Reeds in 1534 leefde in Krommenie en Krommeniedijk de doperse gedachte zo sterk, dat negenenzestig personen ervan werden beschuldigd Wederdopers te zijn. Over de gemeente van vóór 1702 is niets bekend. Alle boeken en bescheiden gingen, evenals het oude Vermaanhuis zelf, bij de grote brand die Krommenie op 22 juli van dat jaar teisterde, verloren.

De grote offervaardigheid en verbondenheid in de broederschap maakte het mogelijk direct met de bouw van de huidige Vermaning te beginnen. Op 17 mei 1703 werd de nieuwe vergaderplaats ingewijd.

Het onderhoud heeft veel hoofdbreken gekost, maar is altijd degelijk aangepakt.

Toen in 1953 het gebouw 250 jaar bestond werd besloten tot een grote restauratie, waarvoor Rijksmonumentenzorg financiële bijstand verleende, evenals de Provincie en de toenmalige gemeente Krommenie dit deden. Architect was de heer J.A. Doorakkers, die in 1963 zijn werkzaamheden kon afsluiten met de voldoening een prachtig, bruikbaar, historisch gebouw voor lange tijd te hebben bewaard.

Dat nu, 20 jaar later, ook het orgel in de kerk een dergelijke restauratie heeft ondergaan, strekt tot vreugde.